

УДК 348.819(438)

М. І. Федін
викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕВІНДИКАЦІЇ ХРАМІВ ТА МАЙНА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ПОЛЬЩІ 1918–1939 РР.

Події останніх років в Україні свідчать, що практично всі політичні сили, незалежно від того, до якого табору вони належать, розігрують «релігійну карту», намагаючись перетворити церковні конфесії на знаряддя впливу на електорат. Особливо недалекоглядною є позиція тих політичних сил, які відкрито висловлюють свою прихильність тільки певним релігійним конфесіям. Представники українських владних структур, як засвідчила практика, за роки незалежності не вивчають і не враховують уроки розвитку державно-церковних відносин минулих часів. Вивчення історико-правових аспектів діяльності Православної церкви у міжвоєнній Польщі є свідченням цього. Дослідження ролі Православної церкви в житті українського суспільства має першорядне значення в розбудові державно-церковних відносин на сучасному етапі українського державотворення.

В умовах радянського тоталітарного режиму вказана проблема практично не досліджувалася. Лише представниками української діаспори за кордоном опубліковано декілька праць, присвячених історико-правовим аспектам діяльності Православної церкви в Польщі 1918–1939 рр. [4, с. 12].

Певну увагу проблемі правового статусу Православної церкви приділяли польські науковці як міжвоєнного періоду, так і часів Польської Народної Республіки. Однак правові аспекти взаємовідносин Православної церкви з Польською державою висвітлені в них лише епізодично та з явними елементами заідеологізованості [2; 10; 12; 13; 14]. Тільки окремі польські дослідники, зокрема М. Папежинська-Турек, у своїх роботах вказували на намагання владних структур Польської держави перетворити Православну церкву на інструмент асиміляційної політики українського населення [14].

За роки незалежності сучасними вітчизняними дослідниками опубліковано ряд наукових праць з історії Польщі та українсько-польських стосунків міжвоєнного періоду [1; 4; 6; 11]. Однак правові аспекти взаємовідносин владних структур Польської держави з Православною церквою в них розглядаються переважно в історичному контексті. Вищезазначене дозволяє стверджувати, що дана проблема ще не знайшла належного висвітлення у вітчизняній історико-правовій науці.

Актуальність проблеми та її недостатнє вивчення вітчизняною правовою наукою зумовлює мету дослідження: 1) проаналізувати праці вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячених даній проблемі; 2) здійснити правову оцінку законодавчої бази Польської держави, яка регулювала майнові відносини з Православною церквою; 3) на основі вивчення нормативно-правових актів надати оцінку репресивним діям польських властей стосовно Православної церкви.

За умовами Версальського договору (1919), Ризького договору (1921), Рішення Ради Послів Антанти (1923) західноукраїнські землі були анексовані Польською державою. Перепис населення в Польщі, який проводився у 1921 р., показав, що поляки в державі становили 69%, а українці – 14%. [1, с. 236] Українське населення в складі Польської держави становило дві великі групи. Переважна частина українців проживала у Східній Галичині, колишніх землях Австро-Угорщини. Цей регіон польський уряд у 1920 р. розділив на Львівське, Тернопільське та Станіславське воєводства, в яких проживало понад 3 млн українців, що переважно належали до Греко-католицької церкви. Українці, які були в основному православними, населяли Волинь, Холмщину і Підляшшя, тобто землі, що до Першої світової війни входили до складу Російської імперії і в Польщі утворили Волинське та Поліське воєводства [1, с. 237]. За національним складом до Православної церкви належали як українці, так і росіяни та білоруси. В наукових публікаціях існують досить значні розбіжності в оцінках кількості православних на території Польщі [2, с. 136; 1, с. 246; 8, с. 106]. Проаналізувавши вказані дослідження, можна стверджувати, що православних українців у Польщі проживало понад 2,2 млн осіб. На 1300 православних парафій, які входили до цієї церкви, 800 парафій знаходилося на Волині, а 250 – в українській частині Полісся, Підляшшя і Холмщині [1, с. 246].

Слід звернути увагу й на те, що статті Ризького мирного договору 1921 р. зобов'язували Польщу забезпечувати своїм національним меншинам, а зокрема українцям, у межах внутрішнього законодавства культивувати рідну мову, створювати і підтримувати свої школи, розвивати свою культуру, безперешкодно влаштовувати життя церкви

і вільно виконувати релігійні обряди [3, с. 226]. У подальшому перед Польщею постала гостра необхідність творення власного конфесійного законодавства, в якому виражалось б відношення держави до окремих церков. Першим кроком до такого врегулювання стало прийняття в 1921 р. Конституції Польської держави.

Політика польських властей стосовно Православної церкви мала свої особливості. Вони прагнули до максимуму обмежити число парафій, оскільки вважали, що Православна церква може стати осередком розповсюдження українського національно-визвольного руху. Однак подібна політика щодо православних храмів призвела до великого невдоволення православного населення, основною проблемою для якого виступило питання належності храмів та іншого нерухомого майна.

Вітчизняні дослідники, що займаються даною проблематикою, виділяють три етапи процесу ревідикації майна Православної церкви: 1918–1924 рр., 1929–1934 рр. та 1934–1939 рр. [6; 7]. Юридичною підставою для проведення ревідикації майна Православної церкви став підписаний Начальником Польської Держави 16 грудня 1918 р. «Декрет про примусове державне управління», який позбавляв Православну Церкву права володіти всім її дотеперішнім майном, у тому числі храмами на території колишнього Царства Польського, тобто передусім на Холмщині та Південному Підляшші, а також розпорядження Головного комісара Східних земель від 22 жовтня 1919 р. [15]. Офіційною причиною появи вищезазначеного декрету стало намагання встановити контроль за храмами та церковним майном.

Акція ревідикації стосовно нерухомості Православної церкви у Польській державі була пов'язана з конфліктом між Православною та Католицькою церквами, а також польським урядом щодо права власності на культові будівлі, які знаходились на момент проголошення незалежності Польщі у володінні Православної церкви. Вище духовенство Православної церкви вважало, що спірні питання з Католицькою церквою щодо права власності на вищезгадане майно, особливо до 1924 р., має бути врегульовано в майбутньому шляхом прийняття окремого закону, тому протиправні дії з боку польських властей були для них неочікуваними.

Православна Церква могла отримувати храми у власність та розпоряджатися ними лише після отримання дозволу державної адміністрації, яка надавала його на власний розсуд. Ще в 1919 р. Міністерство віросповідань і громадської освіти розпорядилося, щоб недіючі храми були зачинені й опечатані, а ключі до них перебували на зберіганні в найближчому відділку поліції. Рішення про подальшу долю цих храмів власті мали прийняти пізніше. Згадані вище нормативні акти супро-

воджувала (чи навіть випереджувала) стихійна ревідикаційна акція, яку реалізувала Римо-католицька Церква. Вона декларувала прагнення повернути виключно колишні католицькі храми (греко-католицькі), проте інтерпретувалося це дуже широко. Ігнорувався також той очевидний факт, що греко-католицькі церкви споруджувалися переважно на місці православних храмів. Католицька церква відбирала церковні будівлі також у тих місцевостях, де католиків узагалі не було, або ж була їх незначна кількість. Траплялись випадки, що Католицька церква прагнула привласнити споруди, які ніколи не були власністю католиків.

У перші роки після відновлення незалежності Польщі на Холмщині та Південному Підляшші, зрештою, як і в інших регіонах, пройшла перша хвиля руйнування православних храмів. У Православної церкви було відібрано близько 400 святинь. Частина об'єктів була повернута Греко-католицькій церкві, інші – передані у володіння Католицької церкви. Польська влада також провадила знесення православних храмів у великих містах Польщі [14, с. 353–357].

Така поведінка польської влади була зумовлена не стільки тенденціями, що існували в польському суспільстві, а в більшій мірі свідомою політикою стосовно східних земель. Ця політика мала на меті колонізувати українське населення через національну, культурну та релігійну асиміляцію. Православне населення з початку не чинило активного спротиву таким діям влади, оскільки акція ревідикації стосувалася недіючих храмів, або храмів, що в минулому належали Греко-католицькій та Католицькій церквам. Однак коли справа дійшла до храмів, які знаходились на території, що була населена переважно православними, та які були збудовані за їхній рахунок, розпочалися протести проти дій державних органів. Православна спільнота обґрунтовано вважала, що польські власті своїми рішеннями про закриття та руйнування храмів порушують їхнє право на свободу совісті та віросповідання, закріплене, зокрема, Конституцією, ухваленою 17 березня 1921 р. Протести міжнародного співтовариства та міжконфесійні конфлікти всередині держави змусили польський уряд 24 травня 1924 р. зупинити акцію ревідикації, однак поодинокі випадки передачі Католицькій церкві сакральних споруд Православної церкви продовжувались [14, с. 335–336].

Перший етап ревідикації узгоджувався з інтересами Католицької церкви, але дещо суперечив інтересам держави, оскільки викликав незадоволення в суспільстві через методи, які використовувалися і які, безперечно, були несумісними з принципами демократичної держави, якою себе проголосила Польща. У результаті таких стихійних дій в процесі ревідикації, яка не була належним чином врегульована нормами права, склалася

нова система майнових відносин між двома Церквами, що, у свою чергу, посилює ці конфлікти.

Другий етап руйнування православних храмів у Польщі відбувся наприкінці двадцятих років. У 1929 р. було проведено заплановану акцію руйнування «зайвих» православних храмів, яка передбачала зруйнування 97 храмів. Після початку акції з численними протестами проти цих дій властей виступали православні ієрархи, вірні та українські депутати польського сейму [5, ст. 20].

Процес ревідикації, здійснюваний Католицькою церквою, відбувався також у судовій площині. Аналізуючи предмет позовів, можна виокремити претензії Католицької церкви щодо повернення в її власність давніх латинських костелів і монастирів та колишніх греко-католицьких храмів. Представники Православної церкви, будучи відповідачами в суді, виробили спільну стратегію захисту перед оголошеними претензіями.

У позовах католицьких єпископів аргументом повернення у власність церковного майна стало твердження про те, що нерухоме майно має бути повернене Католицькій церкві у зв'язку з необхідністю проведення богослужінь для католицького населення. Однак цей аргумент був повністю спростований представниками Православної церкви, оскільки за винятком, мабуть, декількох будівель, всі інші, що були ревідикувані, ніколи не належали католикам. Частина з них була побудована ще до укладення Берестейської Унії в 1596 р. [10, ст. 33].

З правової точки зору остаточну крапку в процесі ревідикації православного майна було поставлено в рішенні Найвищого Суду Польщі від 20 листопада 1933 р. Судом було однозначно констатовано, що згідно зі ст. 3 розпорядження Головного комісара земель від 22 жовтня 1919 р. передача у власність майна православних Католицькій церкві може мати місце в кожному окремому випадку лише на підставі розпорядження начальника округу, виключаючи тим самим можливість Католицької церкви звертатися з аналогічними спорами до суду [10, ст. 33].

У другій половині тридцятих років політика польської держави стосовно національних та релігійних меншин помітно загострилася. Це було пов'язано з дедалі помітнішою еволюцією Польщі в напрямку авторитаризму. Особливо це стосувалося державної політики щодо Православної Церкви та українського населення на Холмщині та Південному Підляшші. Офіційною причиною руйнування православних храмів було твердження про те, що вони є непотрібними і були побудовані в процесі русифікації Польщі. Фактично ж підставою для цього стало прагнення польських властей послабити українські та білоруські національні рухи шляхом ліквідації православних парафій та закриття діючих храмів [13, ст. 27]. Передбачалася рішуча полонізація Православної

Церкви та протидія розбудові її структур, у тому числі через присутність у ній не визнаних польською державою священників.

Нові тенденції в національній та релігійній політиці польської держави стали дедалі більш помітно проявлятися після смерті маршала Юзефа Пілсудського. У грудні 1935 р. уряд офіційно створив Комітет з національних питань, до складу якого ввійшли прем'єр-міністр та міністри основних відомств. Знаковим було те, що на своєму першому засіданні Комітет обговорював питання державної політики щодо православ'я. Вирішено, що Православна Церква повинна бути використана для поширення польської культури, і тому необхідно прямувати до її полонізації [5, ст. 21].

Шляхом до асиміляції мала бути полонізація релігійного життя окремих віросповідань. Особливу роль визначено Католицькій церкві, адже вважалося, що найбільш певним способом полонізації, а в результаті – й інтеграції суспільства, є прийняття католицизму [5, ст. 24].

Загострення релігійної та національної політики польської держави в другій половині тридцятих років найбільш драматичні наслідки мало на Холмщині та Південному Підляшші. 26 жовтня 1937 р. командир 3-ої піхотної дивізії Легіонів, генерал Бруно Ольбрихт, який був призначений керівником Координаційної акції, видав розпорядження, яке визначало її завдання, та в котрому він доручав підготувати повітові плани й оголошував про подальше опрацювання плану для всієї Холмщини. Опрацьований план отримав назву «Основні директиви щодо полонізації Холмщини». Провідною думкою програми був принцип: «Усі православні Холмщини – це зрусифіковані поляки». Спираючись на цю ідею, виділено три категорії православного населення: 1) байдужі до православної церкви, яких можна переконати перейти в католицизм; 2) православні, які не були свідомими українцями; 3) національно свідомі українці. Передбачалася конкретна політика щодо кожної зі згаданих груп – від обережної пропагандистської кампанії стосовно першої категорії до рішучого обмеження впливів третьої шляхом розмежування їх польськими поселеннями. Щодо населення з першої групи передбачалося здійснення віросповідної ревідикації, тобто перехід її в католицизм, стосовно другої групи – проведення полонізації православ'я, щодо третьої – її ізолювання. Реалізація цих завдань передбачалася протягом кількох років. Для їх реалізації мали бути використані війська, Католицька церква, школи, адміністративна влада, а також польське суспільство на місцях. У «Директивах» рекомендувалося, наприклад: «Слід пропагувати гасло, що поляки на території Холмщини мають спеціальну місію полонізації й тому на цій платформі повинні згуртувати всі свої сили» [5, ст. 35].

Ревіндикаційна акція спершу розпочалася наприкінці 1937 р. в прикордонній зоні Волині. На практиці там розпочалася реалізація програми, аналогічної до тієї, що була підготована для Холмщини та Підляшшя. Найбільш показовим та протиправним моментом полонізаційно-ревіндикаційної акції стало руйнування православних храмів навесні та влітку 1938 р. Вона набрала характеру відкритої боротьби з православ'ям. Як підкреслює польська дослідниця історії православ'я в міжвоєнний період М. Папежинська-Турек: «У ході руйнування не дотримано жодних принципів чи директив. Руйнувалося все, що здавалося владі зайвим, залишаючи православній Церкві лише абсолютний мінімум» [14].

Знесення православних церков у 1938 р. не мало жодних юридичних підстав та не узгоджувалось жодним чином із православним духовенством. Такі дії польської влади суперечили «березневій Конституції», а саме ст. 111, що гарантувала громадянам Польщі право вільного сповідання своєї віри як публічно, так і приватно, виконувати обряди, якщо це не порушує громадський порядок та не суперечить закону [зноска на конституцію]. На превеликий жаль, і «Тимчасові правила про відношення уряду до Православної церкви у Польщі» від 1922 р., і Декрет Президента від 18 листопада 1938 р. «Про правове становище Польської Православної Автокефальної церкви» лише декларували можливість безперешкодного користування святинями, які належали церкві [11; 17]. Де-факто відносини між Православною церквою і польськими властями знаходились не в правовому полі, а були зумовлені певними політичними рішеннями уряду, діями католицького та православного духовництва, а також конфліктами, які виникали серед невдоволеного населення.

Запланована в рамках полонізаційно-ревіндикаційних дій акція руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші була завершена 16 липня 1938 р. Під час її проведення знищено, за даними Люблінського воєводства, 91 церкву, 10 каплиць, 26 домів молитви, тобто загалом 127 храмів. Крім цього, 3 храми передано Католицькій церкві (один храм мав бути переданий пізніше), а 4 храми перетворили в морги. Під час акції було зруйновано не тільки старі храми, але й побудовані вже після Першої світової війни (розібрано їх аж 20). Згідно з інформацією, наведеною митрополитом Діонісієм, серед зруйнованих храмів було 50 чинних храмів. Зруйновано також офіційно діючі храми, як, наприклад, у Савині (Холмського повіту), де формально діяла філія православної парафії. Цей храм зруйнували невдовзі після ремонту, проведеного навесні 1938 р., який дофінансувало староство [5, с. 60]. Польська влада не брала до уваги навіть того факту, що деякі храми були безцінними історичними пам'ятками.

20 червня 1939 р. була укладена угода між польським урядом і Ватиканом щодо колишніх греко-католицьких садиб, церков і каплиць, які були відібрані в Католицької церкви російськими властями. Польська держава визнала власністю Католицької церкви сакральні споруди, землі, кладовища, які на момент укладення угоди знаходились в її володінні чи користуванні [13, ст. 26]. У такий спосіб узаконено захоплення майна Православної церкви Католицькою церквою, яке відбулося в перші роки незалежності, а також у процесі другого етапу ревіндикації. Католицька церква відмовилася від своїх претензій на майно, яким на даний момент користувалася Православна церква. Щодо інших храмів, які знаходились у державній власності і не використовувались за призначенням, польський уряд зобов'язався в подальшому закріпити їхній правовий статус.

Драматизм акції ревіндикації поглиблювався бруталністю поведінки осіб, що брали безпосередню участь в акціях знищення храмів, їхнім презирливим ставленням до прав православного населення, до його релігійних переконань. То було, зрештою, сумісним з головним наміром польських властей – паціфікацією населення через демонстрацію сили та безпринципності держави.

На території відродженої Польської держави проживали численні національні меншини з високим рівнем релігійності, що обумовлювало необхідність формування власного конфесійного законодавства на основі укладених Польщею міжнародних договорів. Полонізаційно-ревіндикаційна акція, зокрема руйнування православних храмів, спричинила серед православного населення наростання страху перед подальшими репресіями, а також зневіру в можливості захисту своїх прав та свобод у Польській державі. Руйнуючи православні святині, Польська держава порушила свої міжнародні зобов'язання, які взяла на себе перед світовим співтовариством.

Література

1. Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918-1939 рр.). Львів: Видавництво Національного університету «Львівська Політехніка», 2008. 432 с.
2. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990; пер. з пол. М. Кірсенка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с.
3. Документи внешней политики СССР. Т. 1–21. М.: Госполитздат, 1959 Т. 3. 723 с.
4. Купранець О. Православна церква у міжвоєнній Польщі 1918-1939. Рим, 1974. 209 с.
5. Купріянович Г. 1938. Акція руйнування православних церков на Холмщині і Південному Підляшші. Видання 2-е. Холм: L-Print, 2008. 120 с.
6. Стоколос Н.Г. Політика урядів міжвоєнної Польщі (1918-1939 рр.) щодо православної церкви й

українців. Український історичний журнал: Науковий журнал. 2005. № 5. С. 59–81.

7. Цельняк І.Р. «Переселенці»: тисячолітня дорога Холмщини, Підляшшя і Лемківщини: Історична розповідь. Львів: Край, 2009. 412 с.

8. Шелухин С. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 р. Прага: Нова Україна, 1926. 40 с.

9. Archiwum Act Nowych, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, k. 224 i n. Opracowanie w sprawie obiektów pounickich na tle rokowań z Komisją Papieską i prac nad uregulowaniem położenia prawnego Kościoła Prawosłanego z 11 lutego 1933 r.

10. Bendza W. Regulacja kościelnych spraw majątkowych na przykładzie Kościoła prawosłanego w Polsce. Warszawa: Wolters Kluwer, 2009. 300 s.

11. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosłanego. Dziennik Urzędowy. 1938. № 88. Poz. 597.

12. Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historucznoprawne. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. 355 s.

13. Mironowicz A. Kościół prawosławny na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2005. 379 s.

14. Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia: 1918–1939. Warszawa: PWN, 1989. 476 s.

15. Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z dnia 22 października 1919 r. Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich. 1919. № 25. Poz. 256.

16. Ustawa z dnia 23 czerwca 1939 r. o uregulowaniu stanu prawnego majątków Kościoła Prawosłanego. Dziennik Urzędowy. 1939. № 57. Poz. 370.

17. Zarządzenie – Tymczasowe przepisy o stosunku rządu do Kościoła Prawosłanego w Polsce. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. 1922. № 7. Poz. 59.

Анотація

Федін М. І. Історико-правові аспекти ревіндикації храмів та майна Православної церкви у Польщі 1918–1939 рр. – Стаття.

У статті розглянуто проблему оформлення правового статусу майна Православної церкви в міжвоєнній Польщі. Дана правова оцінка ревіндикаційним акціям, які проводилися стосовно православних храмів на території міжвоєнної Польщі в 1918–1939 рр. Зокрема, проведена періодизація цього процесу, проаналізовані правові акти, прийняті польськими властями, на основі яких відбувався процес ревіндикації. Подана інформація щодо кількості зруйнованих і відібраних насильницькими методами польськими властями церков. Розкрита специфіка вирішення в судах майнових суперечок, що виникали відносно православних храмів між католицьким і православним духовництвом.

Проаналізовано Декрет Президента Польської держави «Про відношення держави до Польської Автокефальної Православної Церкви», за допомогою якого польські власті зробили спробу врегулювати конфлікти між представниками різних конфесій, які були ви-

кликані конфіскацією і руйнуванням храмів у Холмщині та Підляшші.

Ключові слова: Православна церква, Польська держава, правовий статус, ревіндикація, релігійні об'єднання.

Аннотация

Федин М. И. Историко-правовые аспекты ревиндикации храмов и имущества Православной церкви в Польше 1918–1939 гг. – Статья.

В статье исследуется процесс оформления правового статуса имущества Православной церкви в межвоенной Польше. Дана правовая оценка ревиндикационным акциям, которые проводились в отношении православных храмов на территории межвоенной Польши в 1918–1939 гг. В частности, приведена периодизация этого процесса, проанализированы правовые акты, принятые польскими властями, на основе которых происходил процесс ревиндикации. Представлена информация по количеству разрушенных и отображенных насильственными методами польскими властями церквей. Раскрыта специфика решения в судах имущественных споров, возникавших относительно православных храмов между католическим и православным духовенством.

Проанализирован Декрет Президента Польского государства «Об отношении государства к Польской Автокефальной Православной Церкви», с помощью которого польские власти предприняли попытку урегулировать конфликты между представителями различных конфессий, которые были вызваны конфискацией и разрушением храмов на Холмщине и Подляшье.

Ключевые слова: Православная церковь, Польское государство, правовой статус, ревиндикация, религиозные объединения.

Summary

Fedin M. I. Historical and legal aspects of the revindication of the temples and property of the Orthodox Church in Poland from 1918-1939. – Article.

There is currently being investigated the problem of registration of the legal status of the property belonging to the Orthodox Church in the inter-war Poland. There was given a legal evaluation of the revindication movements taking place in regard to the Orthodox churches on the territory of the inter-war Poland within the period of 1918-1939. In particular, there was indicated the periodization of this process. There were analyzed legal acts adopted by the Polish government based on which the process of revindication took place. There was provided information on the amount of ruined and violently taken away churches by the Polish government. There was revealed the peculiarity of property disputes resolution in courts, which arose regarding the Orthodox Churches between the Catholic and Orthodox clergy.

There was analyzed the Decree of the President of Poland «On attitude of the state to the Polish Autocephalous Orthodox Church», according to which the Polish government made an attempt to settle the dispute between the representatives of different religious denominations, caused by confiscation and destruction of the churches on the territory of Chelm Land and Podlachia.

Key words: Orthodox Church, State of Poland, legal status, revindication, religious associations.